

Чинар – Платана

Един две хиляди (2000) годишен старец в курортна Варна

14 март 1934 година

Етимов Т. подполковник о.з.

ул. «Арх. Филарет» 6

Природата саморасла е окичила околността на курортна Варна с много красиви места. Естествено израснали пейзажи. Художествено очертани хълмове и долини. Отделно изпъкнали могили. Чудновато откроявани тераси. С една дума казано, рисуват се тук най-разнообразни форми на местността, гледани в разните посоки. Като притурим към тази тъй художествено откроявана от самораслата природа местност, пресичането ѝ от морския бряг, вдълбочавания някъде повече, някъде по-малко, в нейната вътрешност: околната местност на курортна Варна става повече от пленителна - очарователна.

Без да се впускам в повече подробности, ще кажа какво, само няколко от многото места в околността на самородно красивата курортна Варна, като: Аладжа манастир, Св. Константин, Приморската градина, Галата, Гъозекен с безценните камъни от Короната на царицата на Черно море.

Ето! Тази тъй много разнообразно очертана местност, на Варненската околност, е обраснала с най-разнообразни представители на разните видове от висшето растително царство – флората. Тук, в околната местност на курортна Варна, някъде в съвсем затуляно усой, някъде в открити или закрити уютни тераски, растат чудни стари великани на последното, седейки по натрупалите се върху им години!

Един от тези чудаци великани е чинаря – платан (*Platanus orientalis*), който се намира в двора на фабрика Текстил, под полите на Галата баир, източно от предградието Сес Севмес (необичан глас).

II.

Отечеството на Чинаря – Платан (*Platanus orientalis*) е Източна Индия. Принесен е в Европа преди много хиляди години. Расте по целия Балкански полуостров. Той, тъй също много изобилно расте в Кримския полуостров и в Кавказ – Русия. Според бившия полковник от руската императорска армия, Костя Омаров Сергей Александрович, в последната чинаря го използвали да правят луксозни домашни мебели, като скринове, гардероби, бюра и пр. Чинаря расте най-вече по водните места. Развъжда се от семена – ядки, които отрастват в бодливи топчести обвивки – черупки, като кестена. Много полечко като че ли се развъжда – засажда от клонките на младите леторасли. Тъй също, както това става: с върбата, трепетликата и тънката висока топола.

Познанството ми с великана, 2000 годишен старец на курортна Варна, е отпреди четиридесет и пет години. Този цар на растителното царство – флората, се слави най-много по своята дебела и широка сянка. Последната се образува от неговите широко и високо разраснали се клонаци, покрити с големи като на лозата почти, и на едро нарязани като човешката ръка пет остроъгълни листа. Последните са приятно лъскаво зелени като листата на дъба и онези на кестена.

Листата на Чинаря покриват най-младите клонки - леторасли. Там, последните пуцат особени жицообразни дървени жилки, които завързват на краищата си по три, по четири отделни бодливи семенни топки. След узряването им, в края на есента, те остават и през цялата зима по своите места. В течението на цялата зима се люшкат от най-силните ветрове – хали, бури и вихрушки. Едва през пролетта – идната, се откъсват и падат на земята. Поникват само при щастлив случай, когато те са заринати из дълбоките пясъци, след голямо наводнение, насипани покрай бреговете на минаващи близо покрай тях рекички, реки, езера и морета. Там гдето наблизко е расъл и разраснал хилядогодишника им родоначалник.

III.

След десетгодишното ми преживяване в гр. Варна, в служба на Цар и Отечество в 8-ми пехотен Приморски на Нейно Царско Височество Княгиня Мария Луиза полк от млад подпоручик до млад капитан, бях преместен да служа в гр. Станимака. Стаминия, окарикатурено, си го казваше околното му население. През всичкото време, Чинаря-Платан, 2000 годишника старец в Курортна Варна не беше ме заинтересувал, освен по чешмата при Чинаря – на пясъка под Галата баир – респективно по неговата дебела и нашироко простряна сянка.

В гр. Станимака живях в къщата на Известния почетен гражданин Никола Кръстев. Къщата на последния беше в близко съседство с Чинаря-Платан, растящ на десния бряг на р. Чая, течаща от Юг към Север през гр. Станимака.

Там, от моя близък съслуживец поручик Пажев Димитър, полкови адютант на 21-и пех. Средногорски полк, научих как в този Станимашки Чинар-Платан (*Platanus Orientalis*) българския Цар Иван Асен II си вързвал коня.

Този анекдот извика у мене любопитството да се вглеждам все повече и по-заинтересовано в Станимашкия Чинар-Платан. От това се зароди у мене и съждението, какво Варненския Чинар-Платан е много по-стар от онзи в Станимака. Това беше през пролетта на 1900 година. Тогава командвах първа година рота в 21-и Средногорски полк, при дружин. командир Майор Колев Тилю и Полкови командир подполковник Абаджиев Георги. По инициатива на последния, 21-и Средногорски полк се премести на постоянно служене в гр. Пловдив – при летните учения на полка, ний бивакирахме около седмица време там – близо при село Белащица, през 1900 година. Село Белащица е разположено на 8 километра южно от гр. Пловдив, в полите на северните склонове на Централните Родопи. Уютно запазено от високото било на последните, по средата на една терасовидна площ, селото Белащица се пои и мие от река Новоселска, течаща непосредствено покрай източната му част – махала. Бивакът на 21-и Средногорски полк бе разположен на една поляна източно от коритото на р. Новоселска.

В една терасовидна площадка в коритото на последната, нас ни беше привлякла пъстрата дебела сянка на млада чинарова гора. По свидетелството на местното население, последната била поникнала от семенните бодливи шишки-топки от стария Чинар-Платан. Преди 70-80 години те били натрупани от наносния пясък от голямото наводнение на река Новоселска. На въпроса ми: Как е поникнала тази гора тук? – „Стария родоначалник – баща на младата чинарова гора ето там що се шири: на петдесет – сто крачки от селото Белащица на навън и на десетина крачки от левия бряг на р. Новоселска.”

От проучването на Варненски, Станимашки и Белащински Чинари-Платани (*Platanus Orientalis*) и съпоставянето им един към други заключих какво, Белащинския Чинар е най-колосален, следователно най-стар. Чинарите във Варна и Белащица (Пловдивско) са с по-къси стъбла и с много по-грандиозни клонаци. Станимашкия – бе с високо изправено стъбло и къси – изпосечени клони – клончета. Това се пак казвам стана благодарение инициативата на командира на 21-и Средногорски полк Полковник Абаджиев Георги, по после генерал и началник на 12-а дивизия на Северния фронт, в Добруджа и на р. Серет през голямата общоевропейска война 1915 – 1918 години. Аз смело твърдя, какво тъй грижливо обучени едно многобройно число български войници * тук, ползвайки се от случая, през мирновременната им служба от Полковник Абаджиев, Георги и неговите другари – подчинени офицери и подофицери, създадоха – одухотвориха героиската и непобедима българска армия.

IV.

През 1913 година, имах случая да наблюдавам: някъде поотделно, някъде на групи Чинари-Платани;

а) в широкоразлатата низина североизточно на пет-шест километра от Дедеагач;

б) по коритото на р. Утиня, ляв приток на р. Брегалница и горната махала на гр. Щип;

в) по бреговете на рекичката, протичаща през гр. Кочане;

г) по бреговете на р. Струмица, протичаща през гр. Струма и по коритото на р. Струма.

Последните Чинари, сравнени с онези в Станимака, Варна и Белащица, бяха много по-млади.

През 1916 – 1918 години аз имах случай да наблюдавам и проуча по-основателно най-големия от всички видени до тогава – респективно до днес Чинари-Платани.

Това беше Чинаря-Платан (*Platanus Orientalis*), находящ се в гр. Охрид – Македония, разположен в полите на голямата Камена Скала – височина при североизточния бряг на Охридското езеро. Тогази Охридския Чинар-Платан бе разположен на около двеста метра северно от брега на Охридското езеро, извън Крепостната ограда – Вароша. Този няколкохилядгодишен великан, изпречил се, стърчи на разкола на пътищата за езерото Бейбунар, Студенчища и пр. през турската и влашката махали и онзи за гр. Ресен, също през турската махала.

От този разкол води началото си и улица Возска за гр. Струга и гр. Дебър по течението на р. Черни Дрин. Се от там (разкола) започва и води в крепостта Вароша улицата, която преминава само през Горня Порта на старата крепостна ограда.

Охридският Чинар-Платан (*Platanus Orientalis*) има шест (6) метра високо стъбло. Периметърът в основата до земята е дванадесет (12) метра. Стъблото му завършва с три много дебели клонаци. Двата от последните бяха здрави, обърнати един на юг, другия на север. Третия клон се издига право нагоре. На височина 6-7 метра от земята той е пречупен. Завършва с отворена кухня – продължение от голямата кухня – стъбло.

Кухината-хралупа на последното е тъй голяма, че може да побере вътре човека възседнал на коня си. В турско време в хралупата на Чинаря е било кафене. В нея се помещавал кафеджията със своя инвентар. Гостите-клиенти на кафенето Чинар се разполагали под дебелията-широка сянка, за да се наслаждават при пиене на кафето и пушене с дълги чибуци и наргилета от ароматичния македонски тютюн, респективно на обаянието на величествения цар на растителното царство – Чинаря-Платан (*Platanus Orientalis*).

След освобождаването на гр. Охрид от турците, освободен бил и Чинаря-Платан, няколко хилядогодишния Охридски старец, да служи за кафене. Тогази още около източната му страна е отведена тричучуркова чешма. Под тях поставени каменни корита-постави за напояване и на добитък. Излишната вода да се разлива и напоява животворните корени на Чинаря-Платан.

Внимателният наблюдател, като се взре поокорено, било тук във Варна, било там: в Станимашка, Белащица (Пловдивско) и гр. Охрид, във великанските корави стъбла, в техните широко разтворени кухни-хралупи (на Станимашкия и Белащиченския чинари стъблата нямат хралупи-кухни), първото нещо, което ще се хвърли в неговите очи е: а) големите дупки (врати) (таквизи имаше само във Варненския и Охридския чинари); б) дебелите бръчки; в) дълбоките ями (тръпчинки); г) високо издутите томури – Купчиноябалки прошарени върху им.

Да, това не е друго, освен нагледна история от непосилните борби, водени между няколко хилядолетните Чинари-Платани и техните без мярка жестоки противници. В края на краищата те са останали да живеят до днешния ден.

Изброените белези от тази нагледна Чинар-Платанова история, ни подсказват, какво, тези техни неминуеми и твърде жестоки противници-борци са:

а) Страшните и грозни бури и урагани – природни стихии;

б) Времето, проснато в няколко хиляди лета;

в) Ала най-жестокия им противник е този в лицето на въодушевения интелект – човека, божем с ум и същество. Последният сграбчил яко в двете си ръце бездушната топоришка на студената секира – брадвата, съвсем безогледно им е нанесъл най-големите и смъртоносни рани.

Поговорката казва: --„Гората велегласно се провиква – мене не ме е страх от брадвата, а от топоришката ѝ.”

Тази поговорка беше ни зададена: Класно упражнение в V клас, в Габровската държавна реална гимназия в 1884/5 учебна година (сега Априловска), по български език (словесност) от учителя на Сава Ил. Сирманов. Де да съм сега ученик в V-ти клас?!!!

В двегодишните ми наблюдения и проучвания на Чинаря-Платан (*Platanus Orientalis*) в гр. Охрид, там видях има най-много Чинари-Платани; било поотделно, било на групи, отколкото съм виждал другаде.

В гр. Охрид и околността му по-известни чинари са:

а) Група чинарови дървета на Студенчища, извори покрай източния бряг на Охридското езеро, началото на пътя за селата Пещане и Търпейца.

б) При село Велгоще извън манастирската ограда и

в) В турската махала в десна страна на ул. Возска, отивайки от Големия Чинар-Платан за гр. Струга.

Като се отива се по продължението на ул. Возска, извън гр. Охрид – крайнината от С.з. [северозападната] част на града, в улицата между градините за гр. Струга, има един отделен Чинар-Платан (*Platanus Orientalis*). На лицевата (източната, към улицата) страна на последния има отбелязано, със засичане върху кората му, турското сене-летоброене. Това е един виден белег от турско четирицифрено число (IIVE).

Като се съди за годините на този Чинар-Платан по турското сене-летоброене – по годината, в която този белег, четирицифрено число, е написан: излиза, че той (Чинаря-Платан) е на сто и петдесет години през 1916 година. За да се напише-изсече горното сене-летоброене, по стъблото му трябва (следва) да е било доста дебело. Приемам че тогаз Чинаря-Платан е бил 70-80 годишен. Когато аз минавах покрай последния, почти всеки път (минавах десетина пъти покрай него), аз се вглеждах най-ококорено връх него. От това внимателно вглеждане, аз виждах по външния му вид изобщо, по неговата чиста и здрава кора на стъблото му, придаващи му вид на особена младост и бодрост, на голяма една жизнеспособност.

Сравнявайки Чинаря с турското летоброене с големите, стари, кухи, сгърчени, пробити, сбръчкани – извънредно много изкуфели (Варненския и Охридския) великани – няколкохилядигодишни старци във Варна, Станимака, Белащица и Охрид, изваждам си следното смело заключение за възрастта и годините им:

1) Извън гр. Охрид с турското сене-летоброене IIVE
Чинар – 250 години.

2) Станимашкия от времето цар Цар Иван Асен II – 900
години

3) Варненския у фабрика Текстиль, под Галата баир –
2000 години

4) Белащиченския (Пловдивско) 8 км южно – 2500
години

5) Охридския на големия разкол отвън Вароша – 3000
години.

V.

Есента през 1929 година, на път за село Галата, току при фабрика Текстил, срещнах нещастно загиналия по после (убит в собствената му къща в Карантината от неизвестни разбойници) почетен варненски гражданин дядо Щерю Белчев. На въпроса ми: Какво знае за живота и годините на гиганта варненски старец – Чинаря-Платан при чешмата на фабрика Текстил? Отговори ми следното: - «Дойдох във Варна през 1872 година. Заварих Чинаря все тъй стар, както го виждаш и сега. Стъблото му беше много повече открито – незаринато в земята. Беше на открито на общинската поляна. Кухината-хралупа зееше в стъблото му още оттогази. В изминалите се последни години, кухнята особено много порасна. Малко по-нагоре от Чинаря при Чешмата, връх една терасовидна полянка имаше няколко големи вековни брястове и трепетлики (каваци). Те бяха известни с името Чинар Ачларя.

Под последните, варненската младеж обичаше да си устройва забавления, при изстудено вино и ракия в коритото-постава на чешмата при Чинаря. На младини, аз с дружина мои другари, един ден не си спомням през кое лято беше, също бяхме си устроили едно забавление под групата вековни дървета – Чинар Ачларя алтянда. През време на тази забава, дойде една грозна и страшна буря. Слисани от последната, не видяхме кой как и къде сме се разбягали. Дрехите, закачени по дърветата, не успяхме да си вземем. След бурята ходихме да си приберем оставените, било дрехи, било съдове от покъщнина. Годиците на Чинаря са повече от две хиляди (2000).” Тъй завърши беседването си злощастния дядо Щерю Белчев при раздялата ни.

Предачно-тъкачната фабрика Текстил, първоначално е основана от варненския жител Георги Х. Дечев, родом от гр. Осман пазар, сега покойник. По после, тя е преустроена в анонимно акционерно дружество с горното име.

Управител – главен акционер на фабрика Текстил сега е почтения варненски гражданин Асен Николов. Той е предан всецяло на делото, с неизчерпаемата си енергия. Рядко дарен българин, с усета на най-смелия и предприемчив индустриалец, за все повече и повече голям напредък, на тъй много нужната у нас текстилна индустрия.

Неговия смел почин, на голям изобретателен интелект, е довел фабрика Текстил в днешното ѝ цветущо положение.

Без да се впускам в подробности за вътрешното ѝ устройство и обзавеждане. Без да описвам реда и живота на работниците му в социално отношение; За неговите коректни бащински отношения към последните. Все пак ще кажа, какво, всички тези прояви взети вкупом, благодарение единствено на него, са издигнали фабрика Текстил, като първа по уредбата си не само в малкото ни царство България, но и на Балканите изобщо.

Получената му концесия, за добиване суров местен памук за текстилната му индустрия, в един голям запазен периметър – респективно Варненски, Шуменски и Русенски окръзи – ще доведе това негово текстилно предприятие до върха на най-високото му развитие. Без да съм пристъпвал прага на фабрика Текстил, съдя за вътрешния ѝ бит по външната ѝ околност. Само като се вгледа човек в оградата ѝ, одухотворена с жив бодлив плет, изпъстрен с онези тънки тополи, върховете на които високо бодат небесните широки простори: само това казваме е достатъчно да си направим заключение и за вътрешния живот, състоящ се от живи човешки същества, бездушна машинария и първокачествено текстилно производство.

Тук му е мястото дебело да подчертаем, какво, изобретателния ум на деловия българин – управителя Асен Николов, да нагоди всичко по най-ободрителния, продуктивен път във фабрика Текстил: неговото вродено чувство на изобретателен почин, го подтиква до усета, да навлезе в ролята на доктор хирург.

Касателно подкрепа живота на един субект от широкото растително царство. Това най-нагледно казваме, ни се рисува в ролята на доктор хирург, като виждаме, как майсторски подпомогнал-обновил представителя на последното – флората, в лицето на две хиляди (2000) годишния Варненски старец Чинар-Платан (*Platanus Orientalis*), като му закрил смъртоносно зеещата рана – кухня (хрялупа) с потребния безжизнен железобетон. Ето тъй умело и здраво подкрепен, най-ценния паметник от жив организъм в курортна Варна, повече от вероятно е, какво, живота на последния се удължава още със стотици години.

За тази тъй умела хирургическа изобретателност, деловия варненски гражданин и индустриалец Асен Николов заслужава най-основателно нашата, и на цяла курортна Варна, най-чистосърдечна адмирация.

П. П. Спомням си в една статия на нашия професор с европейска известност по естествените науки д-р Стефан Петков, съученика ми от VII-ми клас на Габровската гимназия, от обиколката си в Турция след Хуриета, беше писал: В някои места в македония имало твърде много Чинарови дървета. Там ги наричали Явор. Той без да се спира конкретно на някой от тях, пише: „Чинаря (*Platanus Orientalis*) и Явора – Зелен Явор – си приличат, ала не могат да се вземат един вместо друг.

гр. Варна, 14 март 1934 година

„Арх. Филарет” 6

VI Послесловие

След неколкогодишно таене и обсъждане, моята съкровена мисъл, за живота и преживелиците на чинаря-платан (*Platanus Orientalis*) – две хиляди (2000) годишния старец в курортна Варна, написана в няколко страници, реших да я направя обществено достояние. Един ден, пред група мои близки приятели, аз предложих на обобщение написания затова материал. Те имаха благосклонното внимание да им прочета последния. Там всички мълчаливо одобриха изказаните в него мисли и съждения. Някои пък и гласно изказаха одобрителните си отзиви.

Няколко от тях, а именно Г. Г. Христо Стоянов – бивш дългогодишен учител и директор през известно време на Варненската девическа гимназия, Марин Пенев – бивш дългогодишен основен варненски учител, Подполковник о.з. Манов Атанас и Полковник о.з. Юрданов Антон, посъветваха ме – да подложат тази материя на компетентното мнение на някои вещи лица, по този отрасъл от науката. Те даже ми посочиха като таквизи следните варненски граждани, както следват под ред на представянето.

1. Най-напред се отнесох до господин Велико П. Гочев, бивш директор на Варненската търговска гимназия. Той одобри написаната ми статия. – «Заслужава публично достояние». Беше тъй добър да ми направи и поправка в латинското наименование: *Platanus Orientalis*, на моето *Platanus Volgaris*, както бях го аз написал. При това ми съобщи, какво Чинаря-Платан расте много и в Кримския полуостров в Русия.

2. Господин Антон Новак, четиридесет годишния уредник на варненската Приморска и др. градини се изказа също похвално за написаната ми статия.

3. Господин Иван Кир. Дряновски, технически директор на фабрика Текстил, се изказа одобрително, изключая писаното в похвалния смисъл за уредбата в последната. Изказа желание това да го елиминирам (това аз не правя, защото не мога да скрия чистата истина). При това той ми съобщи следното за Чинаря-Платан в гр. Варна:

„Чинаря-Платан е в наше владение от дванадесет (12) години. От един стар турчин, сега покойник, научих какво варненския Чинар-Платан бил посаден от Финикийските моряци. Те спирани на Варненския пристан от Черноморския бряг за своите търговски нужди. Вземали си сладка вода (за пиене и други потребности) от изворите, находящи се в полите на Галата баир. Посадили тогази този Чинар-Платан да се ориентират най-лесно по него за намиране мястото на сладката вода. Пясъчният насип под Галата баир се е образувал като се натрупал върх Камената стена (постройка), която служела за пристан в онези отдалечени времена. Тази някогашна каменна пристанищна основа е констатирана при прокопаването за прокаране вода от Галата баир за новите (сегашни) кланици в гр. Варна. По времето на идването на Финикийците моряци селището-град на сегашния Варненски черноморски бряг било под Галата баир.»

4. Господин Карел Шкорпил, бивш учител, писател, археолог одобри написаното, като оспорва числото на годините на Варненския Чинар-Платан. От неговите проучвания намерил, какво пясъчния насип пред Галата баир е бил натрупан върх камената стена, зидана в Аспарухово време.

Накрай ще спомена, какво, сега в гр. Варна има няколко млади Чинар-Платани. Най-възрастния от тях на петдесет (50) години се намира в двора на къщата на покойния Хараламби Лефтеров на ул. Войнишка № 20*. Втори Чинар-Платан се намира в градската градина в ... участък. Третия Чинар-Платан – в двора на къщата на Иван Проичев (бивша Петър Икономова).

Два най-млади Чинар-Платани (*Platanus Orientalis*) са посадени в най-долната алея покрай модерните бани в Курортна Варна.

гр. Варна

Етимов Т.

«Арх. Филарет» 6

Подполковник О.З.

*Сега у дъщеря му Райна